

DOI: 10.19195/0137-1150.171.8

Data przesłania artykułu: 5.10.2018

Data akceptacji artykułu: 1.03.2019

BARTOSZ JUSZCZAK

Uniwersytet Wrocławski, Polska

O dwóch podejściach do badań dialektów miejskich w Polsce i Czechach

Powstanie i rozwój dialektów miejskich jako specyficznych formacji językowych na obszarze Europy jest powszechnie wiązane z rozwojem gospodarczym i burzliwą industrializacją, inicjującą wiele procesów społecznych z migracją ludności wiejskiej na czele do pracy w przemyśle. Na potrzeby niniejszego artykułu procesy te można w uproszczeniu przedstawić w sposób następujący.

Różne gwary wiejskie wchodziły w orbitę prężnie rozwijającego się miasta. Za każdym razem miało miejsce dynamiczne zetknięcie się dwóch (a niekiedy więcej) różnych żywiołów jednego języka etnicznego: elementów gwarowych i pewnych postaci języka, którym posługiwano się w mieście. Trudno przesądzać, który z żywiołów języka w takim zetknięciu okaże się zwycięzcą. Można domniemywać, że język miasta ze względu na wyższy status społeczny podporządkuje sobie warstwę wiejską, niwelując tym samym podłoże gwarowe. Taki rozwój sytuacji językowej ma przede wszystkim charakter teoretyczny (stopień zaniku gwarowości), gdyż najczęściej w rezultacie takiego zderzenia powstaje nowa formacja językowa, łącząca w różny sposób dwa warianty wyjściowe: język mieszkańców miasta (w jego różnych odmianach) oraz mowę przesiedleńców z okolic. Ta nowa rzeczywistość językowa to właśnie **dialekt miejski** (DM), który określan jest też jako: gwara miejska¹, regionalny język potoczny², supragwary i supradialekty miejskie³, języki miejskie⁴, polszczyzna mówiona miast, polszczyzna miejska.

¹ Z. Klemensiewicz, *O różnych odmianach współczesnej polszczyzny*, [w:] *W kręgu języka literackiego i artystycznego*, Warszawa 1961, s. 114–115; M. Kucala, *Gwara miejska*, [w:] *Encyklopedia języka polskiego*, red. S. Urbańczyk, Wrocław-Warszawa-Kraków 1992, s. 105; T. Skubalancka, *Założenia analizy stylistycznej*, [w:] *Problemy metodologiczne współczesnego literaturoznawstwa*, red. H. Markiewicz, J. Sławiński, Kraków 1976, s. 261.

² H. Kurkowska, *Próba charakterystyki socjolingwistycznej współczesnego języka polskiego*, [w:] *Współczesna polszczyzna. Wybór zagadnień*, red. H. Kurkowska, Warszawa 1981, s. 7–46.

³ S. Gajda, *Podstawy badań stylistycznych nad językiem naukowym*, Warszawa 1982, s. 53.

⁴ A. Wilkoń, *Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny*, Katowice 2000, s. 26.

Celem niniejszego artykułu jest próba konfrontacji polskich i czeskich dialektów miejskich w dwóch aspektach:

1. jakość i charakter materiału językowego składającego się na sam dialekt, to znaczy zasoby leksykalne oraz formy gramatyczne w ich relacjach do żywiołów wyjściowych;

2. odmienne pozycje i platformy oglądu faktów DM i wynikające z tego perspektywy badawcze (strukturalistyczna *vs.* strukturalno-leksykalna z większym naciskiem na stronę leksykalno-semantyczną).

Początki badań DM

Badania nad DM w Czechach rozpoczęły się w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku. Za prekursora a zarazem propagatora tych badań należy uznać Jaromíra Běliča, choć istnieją prace wcześniejsze, między innymi Františka Bartoša, który zauważył istniejące odrębności w języku niektórych morawskich miast, a zwłaszcza specyficzną sytuację językową miasta Zlína⁵. Bělič w swoim programowym artykule pisze o potrzebie badań DM wszystkich czeskich miast, co pozwoli na wskazanie tendencji rozwojowych, ku którym język zmierza⁶, a także na obserwacje żywotności poszczególnych form. Do badań Běliča z aprobatą odnosi się już w 1966 roku Antoni Furdal, postulując przy tym badania polskich DM⁷. Należy podkreślić, że rozpoczęte w latach sześćdziesiątych badania DM w Czechach były prowadzone niemal równolegle w różnych tamtejszych ośrodkach, co zostanie zaprezentowane podczas realizacji pierwszego z zaplanowanych celów niniejszego artykułu.

Podobnie jak w Czechach intensywne badania DM w Polsce rozpoczynają się w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku i trwają nieprzerwanie do dziś w różnych ośrodkach naukowych w kraju, z uwzględnieniem różnych aspektów poszczególnych DM. Zainteresowanie DM, jak podkreśla Władysław Lubaś⁸, obserwuje się już wcześniej — w XIX wieku, w okresie przedwojennym i międzywojennym. Za prekursora współczesnych badań w tej dziedzinie możemy uznać Antoniego Furdala, który również uczestniczył w posiedzeniach roboczych czeskich dialektologów z Uniwersytetu Karola w Pradze⁹. Podczas tych spotkań

⁵ R. Brabcová, *Městská mluva v Brandýse nad Labem*, Praha 1973, s. 9.

⁶ J. Bělič, *Ke zkoumání městské mluvy*, „Slavica Pragensia (Havránkův sborník)” 4, 1962, s. 570.

⁷ A. Furdal, *Podział polskich dialektów miejskich*, „Rozprawy Komisji Językowej WTN” 6, 1966, s. 155–161.

⁸ Por. W. Lubaś, *Dialektologia miejska. Przedmiot. Zakres. Metoda*, „Język Polski” 63, 1983, nr 4–5, s. 269.

⁹ „Připomněl, že při zkoumání kolísajících jevů je třeba vždy srovnávat s oběma pevnými systémy: na jedné straně se spisovným jazykem a na druhé straně s místními nářečnými. V komplexu městské mluvy je třeba věnovat pozornost i mluvě jednotlivce. Je to důležité především proto, abychom lépe dovedli oddělit typické od nahodilého” — P. Jančák, *Počátky výzkumu městské mluvy*, „Naše řeč” 47, 1964, nr 3, s. 171–174.

badacze skupiali się zarówno na zagadnieniach formułowania wspólnych metod i metodologii, jak i wymianie spostrzeżeń odnośnie do opracowywanego materiału dialektalnego¹⁰. Można zatem stwierdzić, że początkowe badania DM w obrębie języka czeskiego i polskiego były poniekąd wspólne (prowadzone równolegle), a spotkania robocze badaczy przyczyniały się do wypracowania wspólnej metodyki i metodologii badań. Metodologia badania DM w ujęciu strukturalnym języka (wywodząca się zapewne z tradycji lingwistyki czeskiej i stale istniejącego paradygmatu strukturalistycznego) została wykorzystana przez Furdalą między innymi w wyznaczeniu siedmiu polskich DM na podstawie cech fonetycznych. Kolejnym dowodem na to, że Furdal chciał prowadzić badania w ujęciu strukturalistycznym, są jego postulaty zawarte w artykule z 1966 roku:

opis dialektów miejskich, oprócz samego ich zróżnicowania geograficznego, domaga się przede wszystkim określenia ich stosunku do gwar ludowych i języka literackiego¹¹.

Badania takie, jak twierdzi, miałyby się oprzeć na podaniu materiału z całej gramatyki, ale też słownictwa. Wysunięty postulat dotyczący badań słownictwa można dzisiaj rozumieć jako sygnał tego, że Furdal był świadom odmienności w strukturach i charakterze czeskich oraz polskich DM, zwłaszcza pod względem zróżnicowania leksykalnego.

Godne podkreślenia wydaje się i to, że w Polsce w tym samym okresie co ważny artykuł Furdalą zostało opublikowane cenne opracowanie leksykograficzne DM *Słownik gwary warszawskiej XIX wieku* Bronisława Wieczorkiewicza, na którego przykładzie widzimy, że polska dialektologia miejska (wśród lingwistów starszego pokolenia) od początku skupiała się przede wszystkim na sferze leksykalnej i frazeologicznej danego DM, w mniejszym stopniu natomiast na opisie poszczególnych podsystemów.

Struktura DM w Czechach i Polsce

Przechodząc do realizacji pierwszego celu niniejszego artykułu, który zakłada opisanie i porównanie materiału językowego czeskich i polskich DM, należy pokrótce wspomnieć o kolosalnych różnicach w dyferencjacjach języka czeskiego i polskiego. Różne warianty tych dwóch języków są w moim przekonaniu punktem wyjściowym do oglądu budowy poszczególnych DM, ponieważ na skutek niejednorodności oraz istnienia wielu zróżnicowanych wariantów języka ogólnonarodowego (dalej: JN) i otwartości jakiegokolwiek języka dochodzi w nim do innowacji i powstawania nowych jakości, jednakże opierających na języku „dawcy”, przez które rozumiemy dość ustabilizowane formy języka ogólnego.

Jak powszechnie wiadomo, w języku czeskim wydziela się język standardowy (literacki i mówiony) i niestandardowy (*obecná čeština* [dalej: OČ]; interdialekty, takie jak hanacki, wschodniomorawski, interdialektalna forma *oč*; dialekty)

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ A. Furdal, *Podział polskich dialektów...*, s. 159.

oraz warianty socjolektalne (slang, żargon, argot), które charakteryzują się przede wszystkim własnym zasobem leksyki¹².

Prezentując warianty języka polskiego, już na samym początku zauważamy istnienie mniejszej liczby odmian w porównaniu z językiem czeskim. Andrzej Markowski wyróżnia dwa systemy opierające się na warunkach terytorialno-socjalnych:

polszczyzna ogólna (dawniej zwana literacką) i polszczyzna gwarowa (gwary ludowe). Jest to podział dokonany ze względu na zasięg użycia każdego z tych języków i typ jego użytkowników¹³.

Autor ten dokonuje również innego podziału (odmiana funkcjonalna, odmiana pisana/mówiona), wyróżniając na przykład oparte na polszczyźnie potocznej: gwary środowiskowe, zawodowe, socjolekty itp.¹⁴

DM w czeskiej lingwistyce uważany jest za nieoficjalną i nieprestżową odmianę potoczną języka narodowego, mającą strukturę i funkcjonalność zbliżoną do interdialektu; polscy dialektolodzy zaś traktują DM jako trzecią odmianę współczesnej polszczyzny, tworzącą kod mieszany¹⁵. Cechą wspólną czeszczyzny i polszczyzny w tym zakresie jest to, że DM jest zróżnicowany socjolingwistycznie. W Czechach przejawia się to przede wszystkim w używaniu przez różne grupy społeczne rozmaitych wariantów języka ogólnonarodowego, składającego się na poszczególne DM. W Polsce natomiast takie zróżnicowanie jest zauważalne przede wszystkim na poziomie leksykalnym. Istotną różnicą omawianych języków jest istnienie czeskiego języka Nieliterackiego Potocznego (OČ) o charakterze interdialektalnym, którego ekspansja, jak twierdzą niektórzy badacze, prowadzi do zacierania się rysów języka potocznego mówionego oraz eliminowania form dialektów regionalnych. W polszczyźnie takiej ekspansji formacji językowej nie ma.

Materiał językowy czeskich DM

Dla potwierdzenia wcześniej formułowanych tez, że czeskie DM to w pewnym sensie konkurencja poszczególnych wariantów języka narodowego, przyjrzymy się niektórym DM i poszczególnym formom JN, które są podstawą tych formacji.

DM Brandýsu nad Labem (dalej: DMBL) powstał na podstawie narzeczy środkowoczeskich. Radoslava Brabcová w przeprowadzonych badaniach udo-

¹² Przedstawiona stratyfikacja została przez nas uogólniona na podstawie danych *Nowego słownika encyklopedycznego*, zob. M. Krčmová, J. Chloupek, *Národní jazyk*, <https://www.czechency.org/slovník/NÁRODNÍ%20JAZYK#městská%20mluva> [dostęp: 16.01.2018].

¹³ A. Markowski, *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, Warszawa 2005, s. 104.

¹⁴ *Ibidem*, s. 112.

¹⁵ A. Wilkoń, *Typologia odmian językowych...*, s. 26.

wodniła, że na DMBL składają się dwa warianty JN czeskiego — stare miejscowe narzecze oraz interdialektalna forma OČ. Jej zdaniem konkurencja dwóch wariantów JN jest podyktowana mniejszą liczbą ludności miasta w porównaniu do innych miast, a także faktem nieistnienia migracji ludności¹⁶. Sytuacja ta powoduje zlewanie się form miejscowego narzecza z formą OČ, co też dowodzi ekspansywności tej formy i utwierdzania się jej w roli potocznego języka mówionego. Jeżeli zaś chodzi o sferę leksykalną DMBL, badania takie nie były prowadzone.

Głównym budulcem DM Ostrawy (dalej: DMO) jest wariant wschodni narzeczy śląskich. W procesie kształtowania się DMO, jak podkreśla Jozef Skulina, ważną rolę odgrywał wpływ języka niemieckiego oraz dialektów śląskich polsko-czeskich, a także zwrot ku przywoływanej wielokrotnie formacji OČ¹⁷. Rudolf Šrámek, przyjmując odmienną pozycję badawczą, zauważa natomiast, że współczesny DMO to mieszanka dwóch zróżnicowanych postaci języka: (1) współczesnych form narzeczy śląskich oraz (2) kombinacji zjawisk dialektów śląskich i elementów potocznych mówionych literackich albo języka mówionego literackiego z małą liczbą elementów dialektów laskich¹⁸. Książka Skuliny to opis DM w ujęciu strukturalno-leksykalnym, będąca jedną z dwóch znanych nam prac czeskich dialektologów poruszających aspekty leksykalne DM. Opracowanie to spotyka się jednak z krytyką środowiska naukowego ze względu na to, że nie do końca znana jest autentyczność materiału językowego przytaczanego przez badacza (artykuły z prasy codziennej). Przyglądając się publikacji tego autora, należy zauważyć, że takie spojrzenie na DM, jakiego dokonał Skulina, jest zbieżne z metodologią stosowaną przez polskich badaczy DM.

Nieco odmienną sytuację od przedstawionych czeskich DM obserwujemy w wypadku DM Brna (dalej: DMB), którego początki sięgają 750 lat wstecz. Podstawę materiałową tego dialektu tworzy dialektalna odmiana języka czeskiego, należąca do południowej podgrupy narzeczy hanaackich¹⁹. W wypadku DMB istotne jest zróżnicowanie etniczne miasta (miasto bilingwalne czesko-niemieckie), co oddziałuje na strukturę i charakter DMB (na przykład niemieckie leksemy adaptowane do czeskiego systemu gramatycznego; niemieckie morfemy słowotwórcze jako podstawa do tworzenia nowych form zgodnie z zasadami czeskiego słowotwórstwa). Jak pokazały badania Marii Krčmovej, DMB to twór, na który składają się wszystkie (wymienione wcześniej) warianty JN czeskiego. Za pomocą ankiet przeprowadzonych wśród uczniów szkół brneńskich badaczka wykazała, które warianty JN w różnych podsystemach są częściej używane (na przykład w fonetyce konkurują takie warianty, jak: warstwa tradycyjnego dialektu: OČ:

¹⁶ R. Brabcová, *Městská mluva...*, s. 10–11.

¹⁷ J. Skulina, *Ostravská mluva*, Ostrava 1979.

¹⁸ R. Šrámek, *Jak se proměňují slezská nářečí*, [w:] *Český jazyk na přelomu tisíciletí*, red. F. Daneš, Praha 1997, s. 234.

¹⁹ M. Krčmová, *Nad mluvou města Brna*, [w:] *Mesto a jeho jazyk*, red. S. Ondrejovič, Bratislava 2000, s. 67–68.

język literacki²⁰). Leksyce DMB nie poświęca się dużej uwagi, co jest podyktowane przede wszystkim brakiem źródeł pisanych.

Materiał językowy polskich DM

DM Warszawy, zwany potocznie gwarą warszawską (dalej: GW), powstał na podstawie dialektów północnomazowieckich i początkowo był wariantem mówionym mieszkańców nieznających języka literackiego. Dialekt ten zasilany był też elementami obcymi (głównie leksykalnymi z języka rosyjskiego, a także jidysz, francuskiego i niemieckiego). Pewne wpływy obce wskazanych języków obserwuje się również w systemie gramatycznym, na różnych jego poziomach i z różną intensywnością. Przyglądając się opracowaniom lingwistycznym GW, zauważamy, że odnoszą się one przede wszystkim do warstwy leksykalnej gwary. Bronisław Wieczorkiewicz, będący prekursorem badań socjolingwistycznych nad GW, w swoim słowniku²¹ skupił się przede wszystkim na prezentacji leksyki (90%), mniej uwagi poświęcając gramatyce czy opisowi socjolingwistycznemu miasta i mieszkańców. Odnotowuje jednak terytorialne i społeczne zróżnicowanie GW. Te skonsolidowane formy według niego składają się na pełne zasoby gramatyczno-leksykalne GW.

DM Poznania (dalej: DMP) ukształtował się na podstawie gwar Wielkopolski, które zauważalne są na wszystkich poziomach jego systemu. Uwzględniając historię DMB i DMP, należy wskazać, iż te dwie odrębne formacje miejskie charakteryzują się istotnym podobieństwem. Chodzi o oddziaływanie języka niemieckiego (z różnym nasileniem) na oba DM. W przypadku DMP oddziaływanie wynikało z przynależności do zaboru pruskiego, co wiązało się z chęcią wyeliminowania również jakichkolwiek odmian polszczyzny na rzecz języka niemieckiego:

dwujęzyczność wymuszała urzędowa ranga języka niemieckiego: jego nieznanomość (lub ograniczona znajomość) degradowała społecznie, odcinała dostęp do różnych stanowisk publicznych, uniemożliwiała zdobycie zawodu bądź prowadzenie działalności gospodarczej itp.²²

DMP został szczegółowo zbadany i opisany na podstawie źródeł pisanych z punktu widzenia systemu gramatycznego. Badania pokazały, że procesy, którym podlegał DMP w ciągu 70 lat, to przede wszystkim oddziaływanie dialektu wielkopolskiego oraz ogólnych procesów zachodzących w polszczyźnie, podtrzymywanych przez użytkowników, jak to określiła Monika Gruchmanowa: „jako elementów lokalnego miejskiego kolorytu językowego”²³. Interesujący wydaje

²⁰ M. Krčmová, *Běžně mluvený jazyk v Brně*, Brno 1981, s. 49.

²¹ B. Wieczorkiewicz, *Słownik gwary warszawskiej XIX wieku*, Warszawa 1966.

²² W. Rzepka, *Rodowód polszczyzny Wielkopolan*, [w:] *Słownik gwary miejskiej Poznania*, red. B. Walczak, M. Gruchmanowa, Warszawa-Poznań 1999, s. 17.

²³ M. Gruchmanowa, *Opis systemu gramatycznego polszczyzny Poznania*, [w:] *Słownik gwary miejskiej Poznania...*, s. 44.

się też stan słownictwa, w którym Bogdan Walczak wyróżnia trzy warstwy wyrazowe: wyrazy archaiczne, dialektyzmy i germanizmy. Jego zdaniem tworzą one „niepowtarzalność wyrazową tej polszczyzny, różniącą ją od polszczyzny innych miast”²⁴. Badacz mówi dodatkowo o istnieniu jeszcze jednej warstwy leksykalnej — regionalizmach, na które składają się wszystkie trzy wskazane wcześniej warstwy słownictwa. Regionalizmy poznańskie mają najszerszy zasięg społeczny, są znane i używane również w funkcji elementów stylizacyjnych w tekstach literackich²⁵. Największą częścią cytowanej tu publikacji jest jednak słownik, notujący charakterystyczną leksykę miejską Poznania odmienną od wyrazów języka ogólnopolskiego.

Definicje czeskiego i polskiego DM

Naszkiecowane różnice w strukturach DM w Czechach i w Polsce, a co za tym idzie w wskazywaniu na odrębne aspekty — strukturalne vs. leksykalne — ma swoje przełożenie na płaszczyznę definicyjną. Przez DM w ujęciu czeskim rozumie się:

důkaz komunity jazykového vývoje mezi tradičními nářečími venkova a jejich nivelizovanější, „kulturnější” podobou jazyka obyvatel města a budoucím jednotnějším a stylově bohatým společným komunikačním nástrojem celé společnosti²⁶.

Krčmová w swojej definicji, stwierdzając, że DM jest bogaty stylistycznie, a także że jest wytworem kontaktu językowego między mieszkańcami miasta i wsi, jasno wskazuje, że musi on się składać z wielu zróżnicowanych form, które go kształtują. Należy mieć na względzie, że przez język mieszkańców miasta rozumiany jest nie tylko język książkowy (literacki), jakby się mogło wydawać, lecz przede wszystkim czeskie style potoczne i mówione oraz OC.

Potwierdzeniem tej tezy może być zawarta w najnowszym słowniku encyklopedycznym definicja DM autorstwa Krčmovej i Chloupeka, wskazująca, że w DM można śledzić zróżnicowanie języka (*jazykové stratifikace*), przez które rozumie się intensyfikację i ścieranie się jednych form na rzecz innych na różnych etapach rozwoju:

městské mluvy, běžné mluvy obyvatel města, především většního. Její analýza umožňuje v sociálně rozrůzněném komunikačním společenství jediné lokality sledovat **jak jaz. stratifikaci** [wyr. — B. J.], tak její generační proměny²⁷.

Polskie rozumienie DM w porównaniu czeskimi definicjami jest odmienne. Już pierwsze definicje DM w polskiej lingwistyce kładły silny nacisk na odrębność tych formacji głównie na płaszczyźnie leksykalnej:

²⁴ B. Walczak, *Słownictwo*, [w:] *Słownik gwary miejskiej Poznania...*, s. 67.

²⁵ *Ibidem*, s. 69.

²⁶ M. Krčmová, *Běžně mluvený jazyk v Brně...*, s. 184.

²⁷ M. Krčmová, J. Chloupek, *Národní jazyk...*

Gwara miejska — to mowa niewykształconej ludności miejskiej, różniąca się od dialektu kulturalnego (→ języka ogólnego) pewnymi — niekonsekwentnie występującymi — cechami, **głównie leksykalnymi i fonetycznymi** [wyr. — B. J.], wspólnymi z okolicznymi gwarami ludowymi. Czasem utożsamia się gwary miejskie z gwarami zawodowymi²⁸.

Analizując najnowszą literaturę przedmiotu, możemy stwierdzić, że polska dialektologia miejska skoncentrowała się przede wszystkim na sferze znaczeniowej DM, o czym świadczą nowo powstałe opracowania²⁹. Gwoli ścisłości należy dodać, że w pracach tych odnajdziemy też elementy opisu systemu gramatycznego (choćby różnice w stosunku do języka ogólnego). Najlepiej chyba oddaje istotę DM definicja Andrzeja Dyszaka, opierającego się na pracach polskich dialektologów (także ze sfery teoretyczno-metodologicznej), która w naszej opinii mocno kontrastuje z definicją czeską:

Gwarę miejską tworzy przede wszystkim charakterystyczne słownictwo, jakiego używają (używali) oni [mieszkańcy — B. J.] w codziennej (potocznej) mowie, oraz — w mniejszym stopniu specyficzna wymowa i/lub zapis, formy fleksyjne wyrazów czy budowa zdań³⁰.

Jak pokazaliśmy, pojęcie DM w Czechach jest traktowane bardzo szeroko. Z zaprezentowanych przeglądów i definicji czeskich DM wynika, że na dany DM składają się wszystkie odmiany funkcjonujące w języku mieszkańców danego miasta (formy o wyższym i niższym statusie). Polska dialektologia w istocie DM upatruje różnic przede wszystkim na płaszczyźnie leksykalnej, która częściowo może być wspólna z bliskimi ośrodkami miejskimi mającymi swoje DM, gdyż część leksyki DM wyrasta z dialektów regionalnych (na przykład DMP i DM Bydgoszczy)³¹.

Uważamy, że do pewnego stopnia trafnym ekwiwalentem czeskiego DM w polskiej socjolingwistyce mógłby być termin „język miejski”, przez który rozumie się: „różne odmiany polszczyzny mówionej w miastach”³². Wilkoń, charakteryzując pojęcie „język miejski”, pisze, że:

są miasta, w których występują te trzy odmiany [język ogólny, gwara ludowa oraz języki mieszane — B. J.], ale są miasta, w których funkcjonują tylko dwie odmiany: język ogólny i języki mieszane, wreszcie miasta, w których wyraźnie dominuje język ogólny, mający pewne mieszkanki regionalne lub ich niemający³³.

²⁸ M. Kucala, *Gwara miejska...*

²⁹ A. Dyszak, *Gwara miejska bydgoszczan*, Bydgoszcz 2015; *Słownik gwary miejskiej Poznania...*; M. Gruchmanowa, M. Witaszek-Samborska, M. Żak-Święcicka, *Mowa mieszkańców Poznania*, Poznań 1986; M. Witaszek-Samborska, A. Piotrowicz, *Słownictwo gwary miejskiej Poznania w ujęciu tematycznym*, Poznań 2018.

³⁰ A. Dyszak, *Gwara miejska bydgoszczan...*, s. 43.

³¹ Dyszak mówi na przykład o cechach wspólnych DMP i DMBG ze względu na bliskość tych ośrodków miejskich i wspólną przynależność do gałęzi dialektów wielkopolskich, a także o częściowo wspólnych germanizmach, które wynikają z tych samych uwarunkowań historycznych. Por. *ibidem*, s. 47.

³² A. Wilkoń, *Typologia odmian językowych...*, s. 27.

³³ *Ibidem*.

Konkludując, należy stwierdzić, że pojęcie DM to szeroko rozumiany język miasta, w którym konkurują z sobą zróżnicowane pod różnymi względami formy i postaci czeskiego JN. Badania czeskich DM były w ciągu kilkudziesięciu lat prowadzone, jak próbowaliśmy to pokazać, przede wszystkim w ujęciu strukturalistycznym i polegały na wskazaniu odmienności poszczególnych cech podsystemów języka (fonetycznych, morfologicznych), które w danym DM bądź przeważają, bądź są też w mniejszości. Takie podejście metodologiczne pozwoliło na zaobserwowanie przez badaczy, że granice między poszczególnymi dialektami wiejskimi czy regionalnymi w miastach stopniowo zanikają i że zastępuje je interdialektalna OČ.

Odmienne rozumienie i traktowanie polskich DM nie wynika z faktu wyboru innego podejścia badawczego niż strukturalne. Powodowane jest przez czynniki obiektywne, czyli odmienne zróżnicowanie języka polskiego w ogóle (przede wszystkim brak takiego zróżnicowanego i ekspansywnego systemu jak OČ). Nie możemy twierdzić, że DM był jedyną formacją o pełnym zakresie funkcjonalno-komunikacyjnym, ponieważ jest oczywiste, że w dziewiętnastowiecznych miastach istniały i funkcjonowały inne warianty JN polskiego. Nie doprowadziło to jednak do takiej fuzji, polegającej na zmieszaniu się tych wszystkich form i eliminacji jednych wariantów na rzecz drugich jak w sytuacji czeskiej.

Patrząc na dwie odmienne koncepcje rozumienia DM, możemy zauważyć też odmienny status tych formacji. Czeski DM to wariant staranny i prestiżowy, traktowany jako język inteligencji i ludzi wykształconych. Polski DM natomiast to pierwotnie język dołów społecznych, ze specyficzną leksyką (często o charakterze argotycznym i bardzo ekspresywnym), a także z elementami gramatycznymi typowymi dla substratu, na którego podstawie się ukształtował. Późniejsze etapy rozwoju polskich DM zmieniły rangę tych formacji, która również cieszyła się zainteresowaniem warstw o wyższym statusie społecznym. Losy polskich DM, jak też ich struktura są porównywalne w większym stopniu do brneńskiego hantecu (slangu miejskiego niskich warstw społecznych, drobnych złodziei i kryminalistów), który w latach sześćdziesiątych stał się elementem języka artystów brneńskiej bohemy. Współcześnie pełni przede wszystkim funkcję folklorystyczną i ludyczną podobnie jak GW i DMP.

Bibliografia

- Bělič J., *Ke zkoumání městské mluvy*, „Slavica Pragensia (Havránkův sborník)” 4, 1962.
 Brabcová R., *Městská mluva v Brandýse nad Labem*, Praha 1973.
 Dyszak A., *Gwara miejska bydgoszczan*, Bydgoszcz 2015.
 Furdal A., *Podział polskich dialektów miejskich*, „Rozprawy Komisji Językowej WTN” 6, 1966.
 Gajda S., *Podstawy badań stylistycznych nad językiem naukowym*, Warszawa 1982.
 Gruchmanowa M., *Opis systemu gramatycznego polszczyzny Poznania*, [w:] *Słownik gwary miejskiej Poznania*, red. B. Walczak, M. Gruchmanowa, Warszawa-Poznań 1999.
 Gruchmanowa M., Witaszek-Samborska M., Żak-Święcicka M., *Mowa mieszkańców Poznania*, Poznań 1986.

- Jančák P., *Počátky výzkumu městské mluvy*, „Naše řeč” 47, 1964, nr 3.
- Klemensiewicz Z., *O różnych odmianach współczesnej polszczyzny*, [w:] *W kręgu języka literackiego i artystycznego*, Warszawa 1961.
- Krčmová M., *Běžně mluvený jazyk v Brně*, Brno 1981.
- Krčmová M., *Nad mlouvou města Brna*, [w:] *Mesto a jeho jazyk*, red. S. Ondrejovič, Bratislava 2000.
- Kucała M., *Gwara miejska*, [w:] *Encyklopedia języka polskiego*, red. S. Urbańczyk, Wrocław-Warszawa-Kraków 1991.
- Kurkowska H., *Próba charakterystyki socjolingwistycznej współczesnego języka polskiego*, [w:] *Współczesna polszczyzna. Wybór zagadnień*, red. H. Kurkowska, Warszawa 1981.
- Lubaś W., *Dialektologia miejska. Przedmiot. Zakres. Metoda*, „Język Polski” 63, 1983, nr 4–5.
- Markowski A., *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*, Warszawa 2005.
- Rzepka W., *Rodowód polszczyzny Wielkopolan*, [w:] *Słownik gwary miejskiej Poznania*, red. B. Walczak, M. Gruchmanowa, Warszawa-Poznań 1999.
- Skubalanka T., *Założenia analizy stylistycznej*, [w:] *Problemy metodologiczne współczesnego literaturoznawstwa*, red. H. Markiewicz, J. Sławiński, Kraków 1976.
- Skulina J., *Ostravská mluva*, Ostrava 1979.
- Słownik gwary miejskiej Poznania*, red. B. Walczak, M. Gruchmanowa, Warszawa-Poznań 1999.
- Šrámek R., *Jak se proměňují slezská nářečí*, [w:] *Český jazyk na přelomu tisíciletí*, red. F. Daneš, Praha 1997.
- Walczak B., *Słownictwo*, [w:] *Słownik gwary miejskiej Poznania*, red. B. Walczak, M. Gruchmanowa, Warszawa-Poznań 1999.
- Wieczorkiewicz B., *Słownik gwary warszawskiej XIX wieku*, Warszawa 1966.
- Wilkoń A., *Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny*, Katowice 2000.
- Witaszek-Samborska M., Piotrowicz A., *Słownictwo gwary miejskiej Poznania w ujęciu tematycznym*, Poznań 2018.

Źródła internetowe

- Krčmová M., Chloupek J., *Národní jazyk*, <https://www.czechency.org/slovník/NÁRODNÍ%20JAZYK#městská%20mluva> [dostęp: 16.01.2018].

Two tendencies in researching urban dialects in Poland and the Czech Republic

Summary

This article presents a study in urban dialects of Polish and Czech researchers. The author introduces the history and structural features of Polish and Czech urban dialects, shows differences between them in theoretical, structural and typological aspects. The main differences in the structure are caused by the various differentiation of both languages. The author comes to the conclusion that Czech urban dialects consist of many variants of the national language and are positioned high culturally and socially. Polish urban dialects that appeared in a community of low social status reveal differences in lexicon and phonetics. Nowadays, the urban dialects of both languages function as advertising and an element of folklore and are proof of citizens' physical association with their cities and show their mentality and cultural characteristics.

Keywords: urban dialect, language in the city, differentiation of national language

Два подхода в изучении городских диалектов в Польше и Чехии

Резюме

Статья посвящена проблематике изучения городских диалектов польскими и чешскими учеными. Рассматривается история и структурная характеристика польских и чешских городских диалектов. В работе представлены различия языка города в Польше и Чехии в теоретическом, структурном и типологическом планах. Основные несоответствия в структурах городских диалектов объяснены различиями в дифференциации национального языка как польского, так и чешского. Изученные исследования показали, что чешские городские диалекты представляют собой смесь разных вариантов национального языка, а их культурно-социальный статус является достаточно высоким. Польские городские диалекты, возникшие среди носителей с низким социальным статусом, отличаются друг от друга, в них имеются различия на лексическом и фонетическом уровнях. В настоящее время городские диалекты обоих языков выполняют фольклорно-рекламную функцию и свидетельствуют о связи горожан со своим городом, их менталитете и культурных особенностях.

Ключевые слова: городской диалект, язык города, дифференциация национального языка